

АЎДЫЯЛЬНАЕ ЎВАСАБЛЕННЕ ПАЭЗІІ МАКСІМА ТАНКА НА БЕЛАРУСКІМ РАДЫЁ

УДК 792.096(476)+070:654.191:821.161.3.09

Артыкул распавядае пра аўдыяльнае ўвасабленне паэзіі Максіма Танка на Беларускам радыё, пра супрацоўніцтва паэта з рэдакцыяй. Аўтар даследаваў радыёфонды, выявіў мастацкія і дакументальныя запісы, створаныя пры ўдзеле паэта або паводле яго твораў, прывёў храналогію гэтых перадач. Вялікая ўвага аддаецца мастацкаму аналізу радыё-спектакля “Янук Сяліба”, запісанага па аднайменнай паэме Максіма Танка.

Ключавыя словы: *Беларускае радыё, Максім Танк, радыёкампзіцыя, радыёперадача, мастацкае радыёвяшчанне, паэзія на радыё, радыёспектакль, “Янук Сяліба”, Зінаіда Браварская, Ігар Лапцінскі.*

This article is about audio works of Maksim Tank on the Belarusian Radio, about collaboration of poet with editorial office. Author researched radio fund, revealed artistic and documental programs which created with poet and with his works, wrote chronology of these programs. Author analysed audio drama Januk Sialiba, which was recorded by poem of the same name by Maksim Tank.

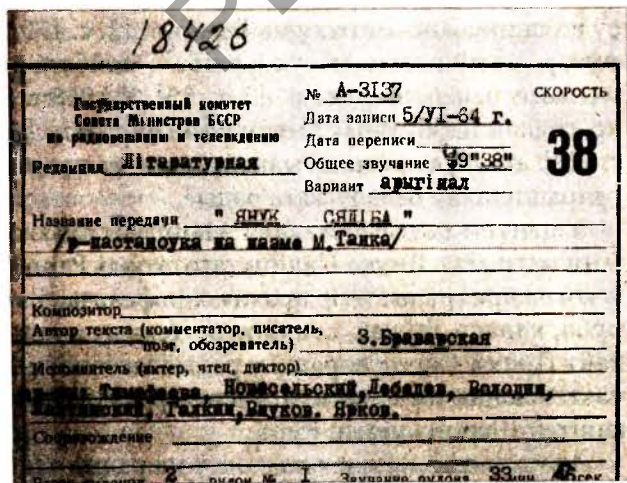
Мастацкія традыцыі радыёвяшчання, закладзеныя дзевяць дзесяцігоддзяў таму, сёння працягваюць Першы нацыянальны канал, які застаецца візітоўкай дзяржаўнага радыёвяшчання нашай краіны, і канал “Культура”, што таксама ўваходзіць у структуру Беларускага радыё і выконвае функцыю папулярызатыі айчынных і замежных мастацкіх каштоўнасцей. Спецыялізаваны канал “Культура” вылучаецца кантэнтам, разлічаным найперш на прыхільнікаў музыкі і літаратуры. Першы нацыянальны канал у сваёй праграме таксама мае разгалінаваную вяшчальную сетку культурнага зместу, але такія перадачы займаюць значна менш эфірнага часу, бо канал, паводле канцэпцыі, стварае перадачы іншых жанраў і скіраванасці: палітычныя, сацыяльныя, забаўляльныя, дзіцячыя і інш.

Менавіта на Першым нацыянальным канале закладзены і развіты традыцыі мастацкага вяшчання. З 1925 г. на ім апрабоўваліся розныя формы і жанры, ён расказваў пра жыццё краіны і свету, выхаваў не адно пакаленне радыёслухачоў перадачамі мастацкага характару. Агуча-

ныя старонкі паэтычнай і праязічнай спадчыны з’явіліся ў эфіры амаль у першыя гады дзейнасці беларускай радыёстудыі. Супрацоўнікі рэдакцыі запрашалі да мікрафонаў аўтараў, якія чыталі свае вершаваныя творы, фрагменты аповесцей, апавяданняў, раманаў, дзяліліся творчымі планами, разважаннімі пра лёс нацыянальнай літаратуры і культуры. Архіўныя запісы захавалі галасы айчынных літаратараў ХХ ст., чыя творчасць стала класікай. Сярод іх Я. Купала, Я. Колас, В. Быкаў, Н. Гілевіч, Я. Брыль, К. Крапіва, І. Шамякін, У. Караткевіч, Г. Бураўкін і інш. У гэтым пераліку асобнае месца адведзена паэтычнай і публіцыстычнай дзейнасці народнага паэта Беларусі Максіма Танка.

Трывалыя творчыя стасункі М. Танка з Беларускам радыё пацвярджае вялікая колькасць унікальных матэрыялаў, якія захоўваюцца ў фанатэцы Дома радыё. Найстарэйшы запіс, даступны ў нашы дні, датуецца 1952 г., тады паэт чытаў перад мікрафонам уласныя вершы. Супрацоўніцтва М. Танка з Беларускам радыё пачалося ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Агульнай рысай перадач таго часу была палымяная публіцыстыка. Для грамадзян краіны яна стала “зброяй” у змаганні з ворагам. Перад мікрафонам выступалі афіцыйныя асобы (сакратары ЦК КП(б), адказныя работнікі ЦК, члены ўрада), штатныя супрацоўнікі радыёстанцыі, а таксама пісьменнікі Я. Купала, Я. Колас, А. Куляшоў, К. Чорны, П. Броўка, П. Глебка, М. Танк і іншыя [4, с. 70]. У пасляваенныя гады ў творах паэтаў, што выходзілі ў эфір па радыё, гучалі радасць сустрэчы з роднай зямлёй, горыч ад страт і разбурэнняў. Слухачы чулі ў тым ліку верш “Мы ў свой горад прыйшлі” М. Танка [4, с. 119].

Надзвычай плённымі ў папулярызатыі вершаванай спадчыны М. Танка і яе захаванні для наступных пакаленняў сталі 1960-я гады, пра што сведчаць фондавыя запісы 1961, 1962, 1965, 1966, 1967 гг. Варта адзначыць, што паэт прыходзіў у

Афармленне плёнкі з запісам радыёпастаноўкі па аднайменнай паэме “Янук Сяліба” Максіма Танка. 1964 г.

радыёстудыі не толькі з вершамі, але і ў якасці вядучага дакументальных перадач. У 1961 г. М. Танк агучыў свае “Недывламатычныя нататкі” пра паездку ў ЗША на 15-ю сесію Генеральнай Асамблеі ААН. Праз год Беларускае радыё перадало выступленне паэта, прысвечанае вызваленню Польшчы ад фашыстаў і яе пасляваеннаму развіццю. Да 50-годдзя М. Танка ў 1962 г. была запісана перадача “Слова сяброў”, удзел у якой бралі Я. Брыль, Р. Шырма, Ю. Семяняка. Гэта ўнікальны запіс з пазнакай “залаты фонд”, які дае магчымасць “сустрэцца” са знакавымі постацямі нацыянальнага мастацтва. У перадачы 1964 г. “След бліскавіцы” слухачы зноў маглі чуць пра творчасць М. Танка. У гэтае дзесяцігоддзе, дарэчы, па-новаму пачало развівацца драматычнае радыёвяшчанне, паколькі з’явіліся мантаж, што дазваляў выбраць найлепшы дубль запісу, і тэлебачанне, якое стала моцным канкурэнтам для радыёшчыкаў у заваёўванні аўдыторыі. Творчыя пошукі радыёрэжысёраў прыводзілі да поспехаў, прызнаных на Цэнтральным (маскоўскім) радыё. Да найлепшых радыёспектакляў 1960-х гг. адносіўся і твор “Мікалай Дворнікаў” паводле паэмы М. Танка [4, с. 178].

“Паэзія Максіма Танка ў музыцы” – так называлася радыёперадача 1963 г. пра сувязь паэтычнай спадчыны творцы з музыкай. Падобная, але значна большая па працягласці анталогія складзена ў 2012 г. Фондавыя запісы ўтрымліваюць творы беларускіх кампазітараў П. Падкавырава, Ю. Семянякі, А. Багатырова, А. Туранкова, У. Мулявіна, Э. Зарыцкага, У. Будніка, С. Бельцюкова, Э. Тырманд, Д. Смольскага, В. Іванова і іншых, напісаныя на вершы М. Танка.

Для дзіцячай аўдыторыі таксама ствараліся перадачы, у аснове якіх была паэтычная спадчы-

на М. Танка. Напрыклад, у 1961 г. народны артыст СССР Г. Глебаў запісаў на радыё казкі “Пра мядзведзя”, “Жук і слімак”, “Журавель і чапля”. Прафесійнае выкананне характарнага акцёра застаецца ўзорным і ў нашы дні. Глеб Глебаў удала карыстаўся інтанацыйным багаццем, шырынёй галасавога дыяпазону, ствараў з дапамогай голасу каларытныя вобразы, умела “маляваў” іх, “ажыўляў” і даводзіў да слухача змест павучальных гісторый. З 1979 г. на радыё захоўваецца перадача “Кніжчына свята”, якая зафіксавала на плёнцы выступленне М. Танка ў СШ № 19 г. Мінска і галасы вучняў. У 1980 г. народная артыстка Беларусі М. Захарэвіч агучыла “Быліну пра касмічнае падарожжа мураша Бадзіні”.

Колькасць паэтычных радыёкампазіцый, зробленых на аснове творчасці М. Танка, пастаянна павялічваецца. У 2011 г. да дзясяткаў запісаных дадалася перадача “Прайсці праз вернасць”, дзе паэзію класіка чытае А. Гарцуеў. Яна складзена з верлібраў, у якіх на першае месца пастаўлена не рыфма, а філасофскі змест, эмацыйная насычанасць вобразаў, што па-майстэрску перадаў артыст. Яго глыбокі голас, павольнае, удумлівае чытанне разам з удалым музычным афармленнем вельмі моцна ўздзейнічаюць на слухача, прымушаюць задумацца над кожным прамоўленым словам і глыбінным зместам вершаў, нават па-новаму адкрыць для сябе паэтычны дар М. Танка. У 2012 г. у фонды паступіла яшчэ адна кампазіцыя ў выкананні М. Захарэвіч “Праз вогненны небасхіл”. Гэтыя запісы сталі прысвечэннем Беларускага радыё стагоддзю з дня нараджэння народнага паэта Беларусі. Апрача перадач, цалкам пабудаваных на вершах М. Танка, у аўдыяфондах ёсць зборныя кампазіцыі розных гадоў, куды ўвайшлі творы іншых паэтаў.

Вяршыня мастацкага радыёвяшчання паводле М. Танка – радыёпастаноўка па аднайменнай паэме паэта “Янук Сяліба”. Гэты твор належыць да найбольш значных здабыткаў паэтычнага эпасу аб партызанскім руху на Беларусі [2, с. 170]. Аўтар лічыў паэму “Янук Сяліба” “найбольш удалай у сваёй творчасці” [3, с. 55]. У 1958 г. з крытыкай на яе адрас выступіў Р. Бярозкін [1, с. 148], але гэта не зменшыла цікавасці да паэмы супрацоўнікаў Беларускага радыё.

У цэнтры радыёспектакля – вобразы адважнага патрыёта Янука Сялібы, яго жонкі Раіны, ускосна праз радыётвор праходзяць фельчар Заруба, каваль Таўкач, старшыня Лукаш, музыкант Цішка. Сярод ворагаў у радыёпастаноўцы паказваюцца Гарыдавец, яго швагер Мітрафан, капітан Шарон і немец Курт.

Адаптацыяй паэмы для запісу на радыё займалася заслужаны работнік культуры Рэспублікі Беларусь Т. Абакумоўская, якая выступіла рэдак-

тарам аўдыятвора. Многія сцэны, якія маглі б замінаць успрымання асноўнай сюжэтнай лініі, аўтары інсцэніроўкі выдалілі: напрыклад, сцэны сну Янука, ночы маладых, прыходу брата Васіля Сялібы і інш. Пэўныя сюжэтныя лініі, прапісаныя М. Танкам (паляванне, прыход у партызанскі лагер фельчара, вяселле Янука і Раіны), скасаваны. Да арыгінальнага тэксту паэта дадаліся адаптацыйныя рэмаркі, характэрныя для твора, што ўспрымаецца на слых. Напрыклад, у некаторых дыялогах З. Браварская знарок прапісала звароты адных герояў да іншых па імені, каб слухач не пераблытаў адрасную скіраванасць рэплік. Адметна, што на тэмп вершаванага твора такія дапаўненні не паўплывалі.

Рэжысёр радыёпастаноўкі З. Браварская галоўнай дзейнай асобай зрабіла вядучага, які агучваў тэкст ад аўтара. На гэтую ролю быў запрошаны артыст Беларускага радыё Л. Валодзін, ён бліскуча справіўся з пастаўленай задачай. Праз шырынню інтанацый, розную сілу голасу, эмацыйную афарбоўку і чаргаванне маўленчай хуткасці вядучы ўводзіць слухача ў абставіны падзей. Ён і рамантычны апавядальнік, які быццам прысутнічае на вяселлі або апісвае навакольнае веснавое хараство, ён жа і неабякавы сведка жорсткіх сцэн крывавай расправы з немцамі. Вядучы задае тэмпарытм радыёпастаноўкі, падтрымлівае яе эмацыйны складнік.

Такія ж функцыі выконвае музычнае афармленне, якім займаўся гукарэжысёр В. Лешчанок. Ідэйная велічнасць паэмы, маштаб трагедыі падкрэслены напружанымі, трывожнымі мелодыямі ў выкананні сімфанічнага аркестра. Музыка то заціхае, то з'яўляецца зноў, каб падкрэсліць драматызм сітуацыі.

Пастаноўка атрымалася камернай з пункту гледжання гукавога афармлення, паколькі ў спектаклі “Янук Сяліба” яно амаль адсутнічае. Гукі, шумы заменены фразамі вядучага, які праз голас акрэслівае абставіны развіцця сюжэта. Гукавая падача артыстаў, задзейнічаных у радыёспектаклі, часам стрыманая, адчуваецца ўплыў абмежаванай студыйнай прасторы, але разнапланавая (блізка да мікрафона – інтымна, душэўна; аддалена – злосна, нервова, галасы другасных герояў).

Дзеянне радыёпастаноўкі ў пачатку развіваецца даволі імкліва, дынамічна, без лірычных адступленняў і вялікіх прамоў вядучага. У гэтым адрозненне аўдыятвора ад першаасновы М. Танка. Пасля сцэны знаёмства Янука з Раінай праз далучэнне знакамітай мелодыі “Мікіта”, што падкрэслівае прыналежнасць герояў да простага людзю, дзеянне перамяшчаецца ў новую хату Янука, дзе ладзіцца вяселле. Праз колькі хвілін вядучы пад гукі ўзнёслай музыкі пера-

накіроўвае слухача ў іншую прастору – на поле, дзе сустракаюцца Раіна і закаханы ў яе Гарыдавец, сапернік Янука. Такі пераход нібы падводзіць нас да зараджэння канфлікту паміж персанажамі. Яшчэ праз колькі хвілін размова Янука з суседзямі Мітрафанам паведамляе слухачу пра пачатак вайны з немцамі, дзеянне пастаноўкі ўваходзіць у асноўную фазу – паказ барацьбы партызан з ворагамі.

Ролю Янука Сялібы выканаў артыст І. Лапцінскі, які перадаў шматгранны характар героя, нягледзячы на тое, што ў радыёпастаноўцы галоўны персанаж з'яўляецца не часта. Найбольш выразна акрэслена роля Раіны, якую выканала артыстка Л. Цімафеева. Як пісалі літаратурныя крытыкі, мастацкі вобраз Раіны атрымаўся найбольш удалым у творы М. Танка. Яна – самы яркі і дзейны характар паэмы [2, с. 174]. Падобнае зафіксавана і ў радыёпастаноўцы. Л. Цімафеева стварыла пяшчотны, жаноцкі вобраз адданай жонкі, клапацівай маці, які не ламаецца пад цяжарам жыццёвых абставін, а, наадварот, з “простай бярэзіны ў бары” ператвараецца ў моцную, самаахвярную патрыётку. Прапісаныя М. Танкам думкі гераіні “ажылі” ў радыётворы праз лірычныя, шчырыя інтанацыі выканаўцы.

Асобна хочацца згадаць сцэну, калі Раіна трапляе ў палон і сустракаецца з Гарыдаўцом. Гэты момант у радыёспектаклі можна назваць кульмінацыйным, бо менавіта ў ім адбываецца эмацыйны напал дзеяння, падкрэслены пастаноўшчыкамі. Гарыдавец выдае перад немцамі і тым самым губіць Раіну словамі: “Даўно знаёмы з ёю я, даўно знаёмы з жонкай Янука!” Аўтар інсцэніроўкі радыёматэрыялу быццам знарок зрабіла націск на паўтарэнне слоў, каб падкрэсліць драматызм сцэны. М. Танк абышоўся фразай без паўтарэння: “Даўно знаёмы з жонкай Янука”. Абвостранасць сітуацыі ў аўдыятворы падкрэслівае паўза, цішыня, якая ў радыёвяшчання мае наймагутнейшае драматычнае значэнне. У спектаклі цішыня выкарыстана таксама ў сцэне, калі ворагі спальваюць сяло Чырвоны Лог, а Янук Сяліба атрымлівае раненне.

Кожны вобраз, зафіксаваны ў пастаноўцы, вылучаецца праўдзівасцю, шырынёй і паглыбленасцю ў матэрыял, што робіць радыётвор захапляльным. У запісе спектакля бралі ўдзел артысты В. Лебедзеў, які выканаў ролю Гарыдаўца, У. Ярकोў у ролі фельчара, А. Навасельскі, які сыграў капітана Шарона, а таксама Ю. Галкін і У. Унукаў.

Эстэтычную каштоўнасць паэме “Янук Сяліба” надаваў апісаны М. Танкам свет прыроды – прыгожы і трывожны. Непаўторная краса наваколля ў аўдыязапісе не надта вылучаецца. Радыёпастаноўка не ўтрымлівае эпілога, напі-

санага М. Танкам. Спектакль завяршаецца мажорнай, узнёслай мелодыяй і надзеяй Янука на вызваленне радзімы ад варожай сілы, надыход вясны як сімвала адраджэння. Пастановачная група радыётвора тым самым падкрэсліла геаграфічную прыналежнасць гісторыі пра Янука Сялібу да краіны, што моцна пацярпела ў гады вайны, але адрадзілася дзякуючы намаганням герояў, пра якіх расказваецца ў спектаклі.

Запіс радыёпастаноўкі ажыццявілі ў 1964 г. У 2012 г. адбылася рэстаўрацыя працы, якая і ў нашы дні гучыць актуальна, жвава і без пафасу. Паслухаць аўдыяверсію “Янука Сялібы” можна ў тэматычных перадачах Беларускага радыё, а таксама ў інтэрнэце*.

Такім чынам, спадчына народнага паэта Максіма Танка дзякуючы Беларускаму радыё набыла шырокае аўдыяльнае распаўсюджанне. У розныя гады ў студыях запісваліся вершаваныя радыёкампазіцыі, казкі, дакументальныя перадачы, якія захоўваюцца ў фондах і перыядычна трансляюцца на хвалях Першага нацыянальнага канала і канала “Культура”. Архіўныя запісы з аўтарскім прачытаннем вершаў ці сцэнарыя радыёперадачы – каштоўныя ўзоры дакумен-

* Запіс запампаваны на сайтах для прыхільнікаў аўдыякнігі і радыётэатра: http://knihi.com/Maksim_Tank/Januk_Sialiba_audio.html; <http://www.staroradio.ru/audio/23941>.

тальнага радыёвяшчання, яны ўтрымліваюць непасрэднае гучанне голасу, інтанацыі, разважанні і думкі класіка. Перадачы, створаныя з удзелам акцёраў, вылучаюцца эмацыйным выкананнем, павышаным “градусам” уздзеяння на слухача, што дасягаецца праз сінтэз акцёрскага майстэрства і музычна-шумавога афармлення. Галоўнай аўдыяпрацай паводле М. Танка стала радыёпастаноўка па аднайменнай паэме “Янука Сяліба”. Запіс твора, які належыць да здабыткаў паэтычнага эпасу пра партызанскі рух на Беларусі, увайшоў у залаты фонд нацыянальнага радыёвяшчання.

Спіс літаратуры

1. Арочка, М. М. Максім Танк: жыццё ў паэзіі / М. М. Арочка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1984. – 272 с.
2. Бугаёў, Д. Я. Паэзія Максіма Танка / Д. Я. Бугаёў. – Мінск : Беларус. навука, 2003. – 311 с.
3. Калеснік, У. А. Максім Танк: нарыс жыцця і творчасці / У. А. Калеснік. – Мінск : Маст. літ., 1981. – 189 с.
4. Радкевіч, Я. Р. Беларускае радыё: гісторыя, перспектывы развіцця / Я. Р. Радкевіч. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1983. – 197 с.

Уладзімір ТРАПЯНОК,
загадчык аддзела навін культуры дырэкцыі канала “Культура” Беларускага радыё,
аспірант кафедры беларускай і сусветнай мастацкай культуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 31 кастрычніка 2016 г.

Народныя абрады і звычай

ТРАДЫЦЫЙНАЕ КІТАЙСКАЕ ПАХАВАННЕ

Са старажытных часоў у Кітаі сфарміравалася ўнікальная пахавальная культура. Традыцыя пахавання ў Кітаі – гэта квінтэсэнцыя этнакультуры, у ёй асабліва адлюстраваліся іерархічнасць і прымхі феадальнага грамадства. Пахаванне – параджэнне ўяўленняў пра душу, а ў кітайцаў гэта вера ў яе вечнасць. Лічыцца, што душа несмяротная і ахоўвае нашчадкаў. Такая канцэпцыя прывяла да ўзнікнення ўнікальнага народнага кітайскага звычаю пышнага пахавання.

Ключавыя словы: *пахаванне, кітайскія абрады, кітайская культура*.

Since ancient times, China has form its unique funeral culture, which contains both the essence of national culture and the dregs of feudal society especially hierarchy and superstition in feudal society. Funeral is the outcome of the concept of soul. The Chinese concept of soul is represented by the belief in the eternity of soul. It is believed that the soul is immortal and can bless descendants. Such concept gave rise to the unique Chinese customs of elaborate funeral.

Абрады выконваюць важную ролю ў традыцыйнай кітайскай культуры. Яны рэгулююць штодзённыя паводзіны і нават жыццё і смерць. Такім чынам быў сфарміраваны комплекс строгіх пакрокавых цырымоній [1].

Вядомы кітайскі мудрэц Лаа-цзы сказаў: “Уваходзіць у жыццё – значыць, уваходзіць у смерць”. Гучыць, канечне, даволі змрочна, затое сутнасць быцця адлюстроўвае дакладна: хтосьці сышоў у іншы свет, усе астатнія – у дарозе.

У Кітаі пахаванне называюць “sang zang”. У адпаведнасці са слоўнікам тлумачэння простых і

складаных іерогліфаў, *sang* – “уцячы, збегчы”, канкрэтна ў гэтым выпадку мае значэнне “пакідаць, сыходзіць”. Першабытныя людзі бачылі, што іх родзічы паміралі, але яны не разумелі, што адбываецца, і лічылі смерць адным са спосабаў сыходу душы. Канфуцый вучыў: “Глядзі на смерць як на жыццё. Глядзі на гібель як на існаванне”. Гэта значыць, што людзі павінны ставіцца да памерлага як да жывога. Такім чынам, *sang* абазначае не толькі сыход, але таксама і шэраг абрадаў і адпаведных культурных традыцый у адносінах да нябожчыка. Слова *zang* служыць для абазначэння